

בס"ד, אלול תשפ"א

דבר תורה לפרשת כי תצא – הרב ד"ר יהודה אלטשולר

פשט, הלכה ומעשה שהיה (או שלא)

"כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה והיה הבן הבכור לשנייה, לא יוכל לבכר את בן האהובה... כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים..."

הנצי"ב בפירושו העמק דבר, לומד מהניסוח "האחת אהובה והאחת שנואה" ולא: אחת אהובה ואחת שנואה, שמדובר באדם שלא נשא את הנשים בבת אחת אלא זו אחר זו. לדעת הנצי"ב יש לכך משמעות הלכתית במקרה שהאחת התעברה ראשונה אך ילדה את בנה לאחר חברתה שהתעברה לאחריה. במקרה כזה עלול להיווצר ספק לגבי זהות הבכור:

"והיה סלקא דעתין אם וילד א' היה בעיבור תחלה והשני תחלה בלידה שנולד לשבעה או למקוטעין, מי שנתעבר תחלה הוא הבכור כי הוא ראשית אונן, משום הכי מיירי קרא בזה האופן שנשא ראשונה בפ"ע והיתה לבדה, ואם כן מסתמא נתעברה תחלה, ומכל מקום, והיה הבן הבכור לשנייה. משום שנולד השני תחלה."

דהיינו, האינטואיציה היא שראשית אונן של הבעל הוא הבכור ולכן מן הסתם זו שנישאה ראשונה התעברה ראשונה, לכן מדגישה התורה את העובדה שבן השנואה שנשאה מאוחר יותר ומן הסתם גם התעברה מאוחר יותר, ובכ"ז נולד ראשון, הוא הבכור!

בדברי הנצי"ב נפתרת גם שאלה פשוטה והיא מה פתאום תהיה הו"א שהבעל יוכל להגדיר את בן האהובה כבכור, הרי בכורה היא עניין עובדתי ואילו אהבה ושנאה הם רגשות סובייקטיביים ומכאן מה ניתן להגדיר את מי שאינו בכור כבכור?

בסוף דבריו מובאים בסוגריים הדברים הבאים: (הן נשמע בשם הגר"א ז"ל להיפך שהולכין אחר העיבור, ולא אמין לקול השמועה בשם רבינו הגר"א, ושקר העידו בשמו ז"ל!)

דברי הגר"א מצוטטים בספרו של בנו רבי אברהם, סערת אליהו,¹ ונקשרים למקרה שלדבריו ארע בוילנא. אדם נשא אשה ולאחר מספר שבועות גרשה ונשא מיד אשה אחרת. לאחר שבעה חודשים ילדה אשתו בן ואז נודע שגם הגרושה ילד בן. כתוצאה מכך התעורר ויכוח בין משפחת הגרושה לבעל ביחס לזהות הבכור שיוכל לרשת חלק כפול בנחלת האב. וכשהגיעה השאלה לפתחו של הגאון הציף הגאון ארבע שאלות ביחס לפרשתנו:

1. וילדו לו בנים האהובה והשנואה – והיה הבן הבכור לשנייה, כיצד תיתכן סתירה שכזו?
2. לא יוכל לבכר את בן האהובה, ומה הו"א שיוכל?
3. מדוע מכנה האשה את הראשונה שנואה, והרי "לא תשנא כתיב?"
4. מדוע נימקה התורה את הדין ואמרה כי הוא ראשית אונן?

ע"פ המיוחס לגאון הוא טען שהשאלות נפתרות אם מבינים שהתורה דיברה על מקרה כגון זה שהובא לפתחו. האשה הראשונה - הגרושה נקראת שנואה (כי מצא בה ערות דבר), והאשה השניה היא האהובה, ומכאן העובדה שילדה ראשונה רוצה האב לבכר את בנה, אך לא יוכל לעשות זאת משום שבן השנואה הוא ראשית אונן, ולו משפט הבכורה!

¹ לשם הדיוק נציין שהספר הודפס ע"י ר' שמואל יעווין, שעיבה את החיבור בדברי המובאים בשולי הספר תחת הכותרת לקוטים, שנספחו לספר ע"י הרב ישראל דוד מיללער. המלבה"ד עצמו הכניס הסתייגות מהשמועה, שמופיעה כבר בעמוד האחרון של הספר עצמו. הוא גם מצטט את הרב שלמה כהן, רבה של וילנא בימיו שהעיד ההיפך בשם הגר"א.

מעניין שכדבריו הציע גם הנודע ביהודה בספרו דורש לציון, דרוש ד עמ' כ: "יש לי בזה פרפרת אחת מתוקה מדבש שהאהובה נתעברה קודם שנשא השנואה אעפ"כ היה הבכור לשנואה שזו ילדה לשבעה ועיקר בכור תלוי במי שנולד קודם ולא בעיבור ודוק היטב כי הוא דבר נחמד ונעים נאה ומתקבל."²

דברי הגאון בודאי מבריקים ומהווים פשט מעניין אך להלכה הם אינם פשוטים כלל וכלל, הרי ברור שהנצי"ב צודק והבכורה ניתנה לזה שנולד ראשון.³

לדברי הנצי"ב הצטרף גם בעל השואל ומשיב (מהד' תליתאה, ח"ג, נב), הרב שאול נתנזון, שדחה את המיוחס לגר"א וטען ש "לפי עניות דעתי זה אינו, דהעיקר תלוי בלידה, דמן העיבור ליכא ראייה דהא יכול להיות שתתקלקל. ואם כן כל שילדה האהובה שעה אחת קודם הוא הבכור, וראיה ברורה מעשו ויעקב."

ראייתו מעשיו ויעקב נשענת על המדרש בבראשית רבה המובא גם ברש"י בתחילת פרשת תולדות שקבע שיעקב נוצר ראשון אך נולד שני.

לעומתם כאשר דן רבי שלמה קלוגר בספרו חכמת שלמה על חו"מ רעה, א, בסוגיה זו הוא טען שמקור הידיעה בעדות של רבי חיים מוולוז'ין תלמיד הגר"א, ובכך אישש למעשה את הסיפור.⁴ ולגופו של עניין הציע, שיתכן שבלידת תאומים הבכורה ניתנת לולד שיצא ראשון משום שלא ניתן לדעת מי נוצר ראשון, אך במקרה שבו דן הגאון בו ניתן היה לדעת בוודאות מי התעברה ראשונה יש לקיים את מצוות התורה ולייחס את הבכורה לראשית אונן של האב.⁵

כאשר התעוררה שוב שאלה מעשית כזו בימינו היא הגיעה לפתחו של מי שהיה רב בעיר מנצסטר, הרב דוד פלדמן (נפטר בשנת תשטו) שהתלבט בדבר וכתב כך בספרו לב דוד סימן צב:

"ומצאתי שנתווכחו בו ארזי הלבנון, האחד הוא התנא בתרא הגר"א מוילנא זצ"ל... הרי פשיטא להגר"א דאזלינן בתר עיבור... ואמנם ראיתי להגאון בשו"ת שואל ומשיב הביא דברי הגאון מוילנא וכתב עליו ולדעתי זה אינו, דעיקר תלוי בלידה... והנה הגאון מוילנא אינו גברא דמדחין ליה בגילא דחיטתא, ועל כל פנים כל אחד משניהם לא הביא ראייה מפורשת לדעתו, ומקור נפתח לזה לא מצאתי, והדבר טעון לינה בעומקה של הלכה עד יאר ד' עיני ואמצא מקום."

נראה שמעבר לשאלה ההלכתית יש כאן גם ביטוי למחלוקת העקרונית בדבר הלגיטימציה לפרש את המקרא באופן שאינו תואם את הפירוש שמסרו חז"ל. במחלוקת זו התלבטו רבות כבר גדולי הראשונים כמו רשב"ם וראב"ע, אך גם האחרונים כמו

² הדברים הובאו בצפונות שנה א, ד כהסתייגות לדבר הרב פישר. ראה הערה 2.

³ ראה למשל את דבריו החרפים של הרב שלמה פישר שלא יכול היה לשאת ציטוט כזה מפי הגאון. דברין מובאים בקובץ צפונות שנה א, ג, עמ' סט תחת הכותרת "אל תשכן באהלך עולה" יחד עם זיזפים נוספים שעליהם הוא מעיר.

ג. באדרת אליהו החדש להגר"א ז"ל הכניס המו"ל בר"פ תצא "לקוט" שלקח מספר סערת אליהו, שנדפס שם סיפור ופירוש על פסוק כי תהיין לאיש שתי נשים, והוא פירוש של הבל וסכלות וטעות בדין, וכבר צווחו על הדין המחודש שם גדולי הפוסקים. ומצוה למחוק הליקוט הזה מתוך הספר אדרת אליהו.

⁴ גם בעל נתינה לגר, הרב נתן אדלר מלונדון, מביא את המסורת על הגאון כאמיתית ואינו מפקפק בה.

⁵ בקונטרס בשורות אליהו המובא בנספח לשו"ת קול מבשר (ראטה) ח"א מובאת הצעה שטוענת שהייחוס של הלכה זו לגר"א נעשה בטעות והגר"א הציע פירוש אחר שמעמיד את הפוסקים במקרה בו בן השנואה הוציא את ראשו ורובו וחזר לאחוריו, לאחר מכן נולד בן האהובה ושוב נולד בן השנואה, כך גם טען מהרי"ט אלגאזי בתחילת פרק שמיני למסכת בכורות.

משך חכמה ואפילו הנצי"ב בפרשתנו, דברים כא, י, כאשר פירשו את דברי הפסוק "ונתנו ה' א-להיך בידך ושבת שבי, כתנאי להיתר יפת תואר ולא כהבטחה כדברי חז"ל בספרי: "אם עשית כל האמור בענין סוף שה' א-להיך נתנו בידך".⁶

---

⁶ ראה עוד על כך בדברי נמוקי יוסף בתחילת פרק החובל, ובדברי רבי חיים בן עטר בפירושו לתורה בכמה מקומות ובבראשית א, ג לדוגמה.